

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΙΟΥΝΙΟΥ 1972

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.— **Οἱ μῦθοι τῆς Δημιουργίας** (μετὰ προβολῆς φωτεινῶν εἰκό-
νων). Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου*.

1. Αἱ γραπταὶ παραδόσεις

Ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι γνωστὸς εἰς πάντα μορφωμένον ἄνθρωπον, ἰδιαίτατα τὸν Χριστιανόν, ὁ τρόπος τῆς Δημιουργίας. Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν Κόσμον εἰς ἕξ ἡμέρας, δημιουργήσας διαδοχικῶς τὸ Φῶς, τὸ Στερέωμα, τὴν Γῆν, τὸν φυτικὸν κόσμον, τὰ ἔμψυχα ὄντα, τελευταῖον δὲ τὸν ἄνθρωπον¹.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν θὰ ἐξετασθῇ κυρίως μόνον ὁ παγκόσμιος μῦθος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις παρουσιάζεται ὑπὸ νέον φῶς κατό-
πιν τῶν συνεχῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ἡ Δημιουργία εἶναι σχεδὸν παγκόσμιος μῦθος, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ πρωτόγο-
νοι λαοὶ ἔχουσι διαφοροὺς ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Σύμπαντος καὶ περὶ τοῦ μυστη-
ρίου τῆς ζωῆς. Ἡ παροιμιώδης φράσις, ἐὰν πρώτη ἀνεφάνη ἢ ὄρνις ἢ τὸ φῶν, εἶναι συγχρόνως καὶ μία ἀπὸ τὰς πρωτίστας φιλοσοφικὰς ζητήσεις τοῦ ἀνθρω-
πίνου γένους. Τὸ λεγόμενον Κοσμικὸν φῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου παρήχθη ὁ Κόσμος εἶναι θέμα μετὰ πλουσίας βιβλιογραφίας². Ἴσως ἢ γνωστοτέρα παραλλαγή εἶναι ἡ Αἰγυπτιακὴ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν Φθᾶ, ὁ θεὸς τῆς Μέμφιδος,

* SP. MARINATOS, *The myths of the Creation*.

1. Γένεσις Α, 1 - 31.

2. A. B. Cook, *Zeus II*, 2 σ. 1033 ἔξ.

προστάτης τῶν τεχνῶν, ἀντίστοιχος πρὸς τὸν Ἑφαιστον τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξε καὶ ὁ Δημιουργὸς τοῦ Κόσμου. Συνήθως ἀπεικονίζετο ὡς κεραμεύς, κατασκευάζων τὸ Κοσμικὸν φῶν ἐπὶ τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ. Ἦδη ἐντεῦθεν ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πηλόν, ὅστις σχεδὸν κατὰ κανόνα εἶναι τὸ ὕλικόν πάσης Δημιουργίας.

Κατ' ἄλλην Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Pā, ὁ ὕπατος θεὸς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πανθέου, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ φῶς τὸ ὁποῖον κατεσκεύασαν οἱ Seb καὶ Nut. Ἡ Ἰνδικὴ μυθολογία γνωρίζει ὡσαύτως θεοὺς φῶγενεῖς. Εἰς τὴν Περσικὴν μυθολογίαν ἔχομεν τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐν συνδέσει πρὸς τὰς δύο ἀρχὰς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἰς διαρκῆ διαμάχην, ἣτις εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς θρησκείας τῶν Ἰρανίων. Ὁ Ὀρομάσδης (θεὸς τοῦ ἀγαθοῦ) ἐποίησεν φῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέθηκον 24 θεοὺς. Ὁ Ahriman (Ἀρειμάνιος) ὅμως (θεότης τοῦ κακοῦ) ἐποίησεν ἰσαρίθμους πονηροὺς θεοὺς. Οὗτοι διέτρησαν τὸ φῶν, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἡ ἀνάμειξις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ κατὰ τὰς ἐρμηνείας τῆς Ζωροαστρικῆς θρησκείας³.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν τὸ φῶν κυριώτατα ἀνήκει εἰς τὰς Ὀρφικὰς δοξασίας. Ἐκ τοῦ φῶς τούτου ἐξῆλθε θεὸς παριστώμενος ἐνίοτε ὡς διφυγῆς (ἄρρην καὶ θήλυς), γνωστὸς δὲ ὡς Φάνης πρωτόγονος, Φάνης Ἡρικαπαῖος, Ἐρως, Πάν, ἀκόμη δὲ καὶ Ζεὺς.

Βασικὸν γεγονός εἰς τοὺς μύθους περὶ Δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι οὗτος, ἢ κορωνὶς πάντων τῶν ἐμψύχων ὄντων, ἐπλάσθη ἐκ κόνεως ἢ πηλοῦ⁴.

Ὀλόκληρος ἡ Ἀνατολικὴ μυθολογία εἶναι σύμφωνος ἐν τούτῳ. Ἦδη τὸ ἔπος Γιλγαμές περιγράφει μίαν θεότητα δημιουργοῦσαν ἄνθρωπον ἐκ πηλοῦ: «Ἡ θεὰ Ἀρουρού ἔλαβε πηλόν, τὸν ἥπλωσεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔπλασε τὸν ἥρωα Ἐνγιδού». «Ἐπλασεν» εἶναι λέξις τοῦ ἡμετέρου γλωσσικοῦ κόσμου, τοῦ Ἑλληνικοῦ. Τὸ πρωτότυπον Ἀκκαδικὸν κείμενον χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφρασιν «ἐποίησεν» ἢ ἀκόμη καλύτερον «φῶκοδόμησεν».

Ἡ γλωσσικὴ αὕτη ἔκφρασις ἔχει σημασίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐνὸς λαοῦ, τῶν Σουμεροακκαδίων, καὶ μιᾶς φάσεως τοῦ πολιτισμοῦ των, κατὰ τὴν ὁποῖαν οὗτοι «φῶκοδόμουν» ἐκ πηλοῦ καὶ καλάμων. Εἶναι δὲ σπουδαῖον, ὅτι τὴν ἔκφρασιν διετήρησε καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ Γένεσις, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν

3. Πλουτ. Π. Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος 47: διατρήσαντες τὸ φῶν γανωθέν, ἀναμείμικται τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς.

4. Kramer, Sumerian Mythology (1944) 68 ἐξ.

Ἐβδομήκοντα. Λέγει μὲν ἡ Γένεσις⁵: Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἐν συνεχείᾳ ὁμοῦς, ὁ Θεός, ἵνα δημιουργήσῃ τὴν σύντροφον τοῦ Ἀδάμ, «ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ . . . καὶ ᾠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευρὰν . . . εἰς γυναῖκα»⁶. Ἐπὶ τῆς περιέργου φράσεως θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω.

Ἐν Αἰγύπτῳ ὁ τραγοκέφαλος θεὸς Χνούμ, ὁ θεὸς τῆς Δημιουργίας διὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ἄνω Αἰγύπτου (Ἐλεφαντίνης), πλάττει τὸ σῶμα τοῦ Βασιλικοῦ Παιδίου ἐπὶ τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ, ἐνῶ ἡ βατραχοκέφαλος θεὰ τοῦ τοκετοῦ Χεκὲτ τοῦ ἐμφυσαζομένην. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ ἐνταῦθα πηλὸς νοεῖται τὸ ὑλικὸν τῆς Δημιουργίας⁷. Φαίνεται δέ, ὅτι ἀκόμη καὶ παρ' Ἑβραίοις ὁ Θεὸς νοεῖται ὡς κεραμεὺς ἢ τοῦλάχιστον παραβάλλεται πρὸς τὸν κεραμέα. Εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον τοῦ Ἡσαΐα⁸ ἀναγινώσκειται: Εἴμεθα ὁ πηλὸς καὶ Σὺ εἶσαι ὁ κεραμεὺς καὶ πάντες εἴμεθα ἔργον τῶν χειρῶν σου. Εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ὁ' (ἐνθα τὸ κεφάλαιον εἶναι 54, 8) ἀναγινώσκειται: «Κύριε, πατὴρ ἡμῶν σύ, ἡμεῖς δὲ ὁ πηλός, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες»⁹.

Εἰς τὴν Βαβυλωνιακὴν κοσμολογίαν ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Βέλ-Marduk, ὅστις μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῆς Τιάματ δημιουργεῖ τὸν Κόσμον καὶ ὡς κορωνίδα τούτου τὸν ἄνθρωπον ἐκ πηλοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὁμοῦς ἐγκαταμειγνύει καὶ τὸ αἷμα τοῦ θεοῦ Qingu. Τοῦτο βεβαίως θέλει νὰ ὑποδηλώσῃ καὶ τι τῆς θειότητος ὡς ἐνυπάρχον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς βραδύτερον ὁ Πλάτων θὰ πράξῃ τοῦτο διὰ τοὺς προνομιούχους τῶν ἀνθρώπων. Πάντως ὁ θεὸς Qingu ἦτο ἐχθρικός πρὸς τὸν Μαρδούκ καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τούτου ὡς σύμμαχος τῆς Τιάματ¹⁰.

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης μᾶς διέσωσε καὶ μίαν ἐρμηνείαν τῆς ἐκ πηλοῦ πλάσεως ἀνθρώπων τε καὶ ζῴων. Παραιοσάγει δηλαδὴ τοὺς Αἰγυπτίους ὡς ἰσχυρίζομενους, ὅτι εἰς τὴν χώραν τῶν ἐνεφανίσθη ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, διότι ἐκεῖ, μετὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Νείλου, τὰ πάντα μεταβάλλονται εἰς πηλόν. Ἐντὸς αὐτοῦ δὲ δύναται τις ἀκόμη νὰ ἴδῃ ποντικούς καὶ ἄλλα ζῶα ἐν τῇ γενέσει των. Ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ ἄνω ἔχει ἤδη σταθεροποιηθῆ ἡ ζωϊκὴ μορφή, ἐνῶ τὰ ὕψισθεν τῶν

5. Γεν. Β, 7.

6. Γεν. Β, 21-22. Πρβλ. R. Amiran, Myths of the creation . . . (ὄρα καὶ κατωτέρω) σ. 24.

7. Erman - Ranke, Aegypten, σ. 61.

8. Ἡσαΐας 54, 7.

9. Ὅρα ὡσαύτως S. Glanville, The Legacy of Egypt, 243.

10. B. Meissner Babylonien und Assyrien II 106.

σωμάτων είναι ακόμη πηλός¹¹. Προφανώς ήρκει τεμάχιον πηλοῦ προσκεκολλημένον εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν ἀσπάλακων, ἵνα δημιουργήσῃ τοιαύτας δοκησιοφίας.

2 Αἱ ἀνασκαφαί

Ἀπὸ τὰς ἐκτεταμένας ἀνασκαφὰς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίως τὴν Μεσοποταμίαν δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμέν τι. Θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς δύο ἢ τρεῖς εἰδικὰς περιπτώσεις. Προηγουμένως ὅμως θὰ δεῖξω μερικὰς εἰκόνας ἐκ τοῦ κόσμου τῶν Σουμεροβαβυλωνιακῶν ἀνακαλύψεων. Τὸ πᾶν ἐκεῖ εἶναι κάλαμος καὶ πηλός. Ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζεται τὸ πᾶν: Ἀγγεῖα, πλοῖα, καλύβαι, τεχνητὰ ὑψώματα ἐν μέσῳ τῆς ἀπεράντου πεδιάδος, τείχη, ναοί, τέλος οἱ πελώριοι Πύργοι (Zikkurat). Καθίσταται οὕτω φανερόν, διατὶ καὶ ἡ Δημιουργία συνδέεται τόσον πολὺ πρὸς τὸν πηλόν.

Αἱ εἰδικαὶ ἀνασκαφαί, ἃς θὰ μνημονεύσω, εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Τῷ 1936 ἀνέσκαψεν ὁ ὑποφαινόμενος σειρὰν πηλίνων, σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους, Μινωικῶν εἰδώλων εἰς θέσιν Γάζι τῆς Κρήτης¹². Ἐδημοσιεύθησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1937, ἐκ δὲ τοῦ τεχνικοῦ μέρους τῆς περιγραφῆς ἀποσπῶ τὰ ἀκόλουθα: «Τὰ εἶδωλα ἐποιοῦντο ὀλόκληρα ἐπὶ τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ, ἦτοι καὶ τὸ στήθος καὶ αἱ κεφαλαὶ ἔτι. Μετὰ τὴν περάτωσιν τοῦ ἔργου μέχρι τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ, τὸ στήθος συνεπιέζετο ὀλίγον, ἵνα λάβῃ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἐκ τῆς στρογγύλης, πεπλατυσμένην πῶς μορφὴν. Τῆς ἐλλείψεως ἥτις οὕτω ἐσχηματίζετο ἄνω, συνεκολλῶντο διὰ συμπίεσεως τὰ δύο ἄκρα, ἀλλ' εἰς τὸ κέντρον παρέμενον ὀπῆ διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς ὀπτήσεως. . . Αἱ χεῖρες ἐπλάττοντο χωριστὰ περίξ πυρῆνος, ὅστις ἀπετελεῖτο ἀπὸ τεμάχιον σχοινίου ἢ ἀπὸ χόρτα συνεστραμμένα δίκην σχοινίου. . . Τὸ ἐσωτερικόν. . . κοῖλον, μὲ τὰ ἀποτυπώματα. . . φανερά. Ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἥτις ἐποιεῖτο χωριστὰ, πάλιν ὅμως ἐπὶ τοῦ κεραμικοῦ δίσκου, ἐσωτερικῶς φέρει κανονικὸν κοῖλον σχῆμα δίκην βαθέος σκύφου. Ἐξωτερικῶς προσκεκολλῶντο εἶτα ρίς, ὀφθαλμοί, πώγων, ὀφρῦες καὶ ὦτα ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους οἱ μαστοί, καὶ ἐπλάττοντο διὰ τῶν δακτύλων. Τελευταῖον ἐφηρμόζετο τὸ ἄνω μέρος τοῦ κρανίου. . . ».

11. Διοδ. I, X: «Φασὶν Αἰγύπτιοι. . . πρώτους ἀνθρώπους γενέσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον. . . Τὴν ἐν τῇ Θηβαΐδι χώραν μῦς γεννᾶν. . . ἐνίους γὰρ αὐτῶν ἕως μὲν τοῦ στήθους. . . διατετυπῶσθαι καὶ κίνησιν λαμβάνειν, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ σώματος ἔχειν ἀδιατύπωτον, μενούσης ἔτι κατὰ φύσιν τῆς βώλου».

12. ΑΕ 1937, I, σ. 278 ἐξ. ἰδίως 286.

Σήμερον, μετὰ μίαν καὶ πλέον γενεάν, θὰ εἶχον νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ τοιαύτη τροχήλατος θεογονία ἀποτελεῖ τὸ ἄριστον σχόλιον τῆς Αἴγυπτιακῆς δοξασίας, ὅτι ὁ Χνούμ ἐποίησε τὸ θεῖον βρέφος ἐπὶ τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ. Εἰς τὴν ἐτέραν λεπτομέρειαν, τοῦ πυρῆνος δηλαδὴ ἐκ χόρτων πρὸς πλάσιν τῶν χειρῶν, θὰ ἐπανέλθωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

Αἱ δύο ἄλλαι ἀνασκαφαί, ἃς θὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, προέρχονται ἐκ τῆς κρισίμου διὰ τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν περιόδου. Πρόκειται περὶ περιόδου τῶν πέντε ἢ ἕξ χιλιετηρίδων, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ τέως νομαδικὸς ἄνθρωπος ἀπέβη μόνιμος κάτοικος ὠρισμένων περιοχῶν ἀνὰ τὴν Μέσσην Ἀνατολὴν καὶ τὴν Κοιλιάδα τοῦ Νείλου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀνεπτύχθησαν βραδέως τὰ πρῶτα χωρία, ἀποτελούμενα ἐκ μικρῶν κοινοτήτων ἢ πατριῶν, ἅτινα περὶ τὸ τέλος τῆς τετάρτης χιλιετηρίδος π.Χ. ἔλαβον τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ πολιτισμῶν εἰς Αἴγυπτον καὶ Μεσοποταμίαν, ὀλίγον δὲ βραδύτερον καὶ εἰς τὴν Κρήτην.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς 7ης π. Χ. χιλιετηρίδος, μερικὰ ἀπὸ τὰ χωρία εὐρίσκοντο οἰκιστικῶς εἰς ἄρκετὴν ἤδη ἀνάπτυξιν. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν δύνανται ἤδη νὰ χαρακτηρισθοῦν μικραὶ πόλεις. Ὅμοῦ μετὰ τῆς λοιπῆς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξελέξεως τοῦ μόνιμου ἀνθρώπου, βλέπομεν ἤδη σαφῶς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου. Προφανῶς ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ ἡ πίστις εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν. Διὰ τοῦτο τυγχάνουν ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ καὶ τὰ φθαρτὰ λείψανα τῶν νεκρῶν. Γίνεται μία ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων. Τὰ κρανία θάπτονται καὶ πάλιν εἰς ὠρισμένους τόπους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν Μινωικὴν Κρήτην, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην καὶ παλαιοτάτην ἔνδειξιν περὶ τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῆς 7ης χιλιετηρίδος, εὐρίσκομεν κάτι περισσότερον, τὸ ὁποῖον δύνανται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ πρόδρομος τῆς κατόπιν μουμιοποιήσεως τῶν νεκρῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Τὰ κρανία δηλαδὴ καλύπτονται διὰ στρώματος πηλοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὰς σάρκας. Εἶναι ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας Ρῶσοι καὶ ἄλλοι ἀνθρωπολόγοι προσεπάθησαν νὰ κερδίσουν τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποθανόντων προσώπων, λ. χ. Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ. Ταυτοχρόνως, καὶ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος καὶ ἐνίοτε ὀλόκληρα τὰ σώματα τῶν νεκρῶν, γίνεται προσπάθεια νὰ ἀναπαρασταθῶσιν ἐκ πηλοῦ. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὡς ἐσωτερικὸς πυρὴν ἐχρησιμοποιοῦντο κάλαμοι καὶ χόρτα, ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὰ πύλινα εἶδωλα τῆς Κρήτης. Ἐχομεν ἐπομένως ὡς πρόγονον τῆς μουμιοποιήσεως τῶν Αἴγυπτίων μίαν σωστὴν Δημιουργίαν ἐκ πηλοῦ.

Τὸ πρόβλημα εἶναι τώρα τοῦτο : Ἐγίνετο ἢ διὰ πηλοῦ πλάσις τῶν σωμάτων τῶν νεκρῶν διότι ἐπίστευον ἤδη οἱ ἄνθρωποι τῶν Προκεραμικῶν πολιτισμῶν εἰς τὴν οὕτως ἐπιτευχθεῖσαν θεῖαν Δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ; Ἡ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἢ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς θείας Δημιουργίας ἐκ τοῦ ἐθίμου καὶ τῆς προσπαθείας τῶν ἀνθρώπων, ὅπως «ἀναπλάσουν» τοὺς νεκροὺς τῶν ἐκ πηλοῦ ; Ἴσως τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον.

Κρανία καλυπτόμενα ὑπὸ «πηλίνων σαρκῶν» εὐρέθησαν τελευταίως εἰς Tell Ramad τῆς Συρίας, ἐν χωρίον ἐκ τῆς 7ης καὶ 6ης χιλιετηρίδος π. Χ. Τὸ χωρίον κεῖται περὶ τὰ 19 γλμ. πρὸς Νότον τῆς Δαμασκοῦ. Οἱ κάτοικοι ἦσαν πρωτόγονοι κυνηγοὶ καὶ γεωργοί. Ἡ ραδιοχρονολόγησις ἔδωκεν 6.200 ἔτη πρὸ Χριστοῦ, ὃ δὲ θρησκευτικὸς ὀρίζων ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ πηλοπλάστων κρανίων εὐρεθέντων ὁμαδικῶς ἐντὸς κοιλοτήτων παρὰ τὰς καλύβας τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν διάλυσιν (ἴσως καὶ τὴν τεχνητὴν ἀφαίρεσιν) τῶν σαρκῶν τὰ πρόσωπα ἐπλάσθησαν ἐκ νέου διὰ γυψοειδοῦς ὑλικοῦ. Αἱ κορυφαὶ τῶν κρανίων ἐκαλύπτοντο ὑπὸ στρώματος ἐρυθρᾶς ὤχρας. Ὁμοῦ εὐρέθησαν καὶ πήλινα εἰδώλια γεγυψωμένα, ἅτινα ἐχρησίμευον ὡς ὑποστηρίγματα τῶν κρανίων καὶ πρὸ παντὸς ὡς ὑποκατάστατα τοῦ φυσικοῦ σώματος. Κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς πρόκειται σαφῶς περὶ οἰκογενειακῆς λατρείας τῶν προγόνων, ζώσης ἀκόμη μεταξὺ συγγρόνων φυλῶν τῆς Νέας Γουινέας¹³.

Πολὺ σπουδαιότερα εἶναι ἢ κατὰ τινα ἔτη παλαιότερα ἀνασκαφὴ τῆς Ἱεριχοῦς¹⁴. Αἱ χρονολογίαι, αἱ ὁποῖαι δίδονται ἐδῶ, κυμαίνονται μεταξὺ τῆς προκεραμικῆς περιόδου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀστικῶν πολιτισμῶν. Τὰ κρανία ἐδῶ διατηροῦνται εἰς πολὺ καλυτέραν κατάστασιν. Τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ ὠρισμένων νεκρῶν εἶναι ἔκδηλα καὶ ἔχουν ἀναπαρασταθῆ μετὰ σημαντικῆς ἐπιτυχίας. Οἱ ὀφθαλμοὶ παριστάνοντο ἐνθέτως διὰ τεμαχίων ἐξ ὀστρέων, εἰς τινα δὲ παραδείγματα ὁ ὀφθαλμὸς, ὁμοῦ μετὰ τῶν βλεφαρίδων, παριστάνεται δι' ἐνθέσεως ὀστρέων τοῦ εἶδους τῆς Κυπραίας (Cowrie Shell).

Ἡ Ἱσραηλῆτις ἀρχαιολόγος κ. Ruth Amiran ἀνέπτυξε πρώτη τὴν ἰδέαν, ὅτι τὰ κρανία τῆς Ἱεριχοῦς δυνατὸν νὰ ἔχουν σχέσιν πρὸς τοὺς μύθους τῆς Ἑγγυῆς Ἀνατολῆς, καθ' οὓς ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐκ πηλοῦ. Τὰ πήλινα σώματα εἶναι καὶ ἐνταῦθα «πεπλασμένα πέριξ πυρῆνος καλάμων ἢ ραβδίων, τὸ ἀποτύπωμα τῶν ὀπείων εἶναι ὄρατον εἰς τὸ ἐσωτερικόν». Ἡ Amiran πιστεύει, ὅτι οἱ κάλαμοι ἢ

13. Henri de Contenson, Tell Ramad. A village of Syria of the 7th and 6th millenia B. C. *Archaeology* 24, (June 1971) σ. 278 ἔξ.

14. Kathleen Kenyon, *Digging up Jericho* (1957) καὶ *Archaeology in the Holy Land* (1960), Πβ. ὡσαύτως *Archaeology* 20 (Oct. 1967) σ. 272.

τὰ ραβδία ἀρχικῶς ἐθεωροῦντο ὡς ὑποκατάστατα τῶν ὀστέων. Φρονεῖ, ὅτι οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ περιεργον γεγονός τῆς Γενέσεως, ὅτι ὁ Θεὸς ἔλαβε μίαν πλευρὰν τοῦ Ἀδάμ καὶ ἐπ' αὐτῆς «ᾠκοδόμησε» τὴν Εὐάν¹⁵.

3. Ὁ Κατακλυσμός καὶ ὁ μῦθος Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας

Ὁ Κατακλυσμός, ὁ ὁποῖος εἶναι ὡσαύτως πηγὴ σχεδὸν παγκοσμίων μύθων, δὲν ἀπησχόλησε τὸν Θεὸν εἰς δευτέραν Δημιουργίαν. Ἀνθρωποὶ τινες, ἄλλοι ἄλλως, διεσώθησαν ἐκ τοῦ Κατακλυσοῦ καὶ αὐτοὶ ἀνέλαβον ἐκ νέου νὰ ἀναδημιουργήσουν τὴν ἀνθρωπότητα. Μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας διηγήσεις ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ τοῦ Θεσσαλικοῦ μύθου περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας.

Ταχὺ βλέμμα εἰς τὴν μικροπλαστικὴν ὄλων τῶν πολιτισμῶν τῆς χαλκῆς περιόδου πείθει εὐκόλως, ὅτι τὰ εἰδῶλα ἢ ἀγαλμάτια θεῶν καὶ θνητῶν εἶναι κατὰ μεγίστην πλειονότητα ἐκ πηλοῦ εἰς πάντας γενικῶς τοὺς πολιτισμούς. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ λίθινα παραδείγματα. Ἡ εὐρυτάτη χρησιμοποίησις τοῦ πηλοῦ προφανῶς συντελεῖ καὶ αὕτη εἰς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐκ πηλοῦ.

Πήλινα εἰδῶλια ἀνευρέθησαν καὶ ἀνευρίσκονται κατὰ χιλιάδας, ἀλλὰ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς ἀνασκαφὰς συνοικισμῶν καὶ ἱερῶν ἢ ἐντὸς τάφων. Τοῦναντίον, τὰ λίθινα εἰδῶλια εἶναι κάλλιστα δυνατὸν καὶ νὰ σημειωθοῦν ὡς εὐρήματα ἐπιφανείας, ὡς καὶ οἱ λίθινοι πελέκεις (τὰ κ ε ρ α ὕ ν ι α τῶν Ἀρχαίων). Εἶναι λοιπὸν ἐνδιαφέρον, ὅτι ἐν Ἑλλάδι τὰ λίθινα εἰδῶλια εἶναι μὲν γνωστὰ ἐκ πολλῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ τυπικὴ καὶ ἀφθονος εἶναι ἡ παρουσία των εἰς δύο μόνον περιοχάς, τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Εἰς τὰς Κυκλάδας ἀνευρίσκονται κυρίως ἐντὸς τάφων, ὑπάρχει δὲ εἰδικὸς λόγος τῆς ἀφθονίας αὐτῶν ἢ παρουσίας τοῦ μαρμαρόν, ἥτις μάλιστα καθίστα ταῦτα εἶδος ἐμπορεύσιμον.

Εἰς τὴν Θεσσαλίαν τοῦναντίον, τὰ λίθινα εἰδῶλια εἶναι εὐρήματα συνοικισμῶν. Ἐπομένως, εἰς πᾶσαν ἐποχὴν παρουσιάζοντο ὡς εὐρήματα ἐπιφανείας, ἀσφαλῶς δὲ θὰ συνεδέοντο πρὸς ἀντιλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, ὡς συνέβαινε καὶ μὲ τὰ κεραύνια. Ταῦτα ἐνομίζοντο ὡς τὸ κατάλοιπον πεσόντος κεραυνοῦ. Ἐθεωροῦντο κεκτημένα μαγικὴν δύναμιν, ἐγίνοντο δι' αὐτῶν μαγικαὶ ἢ καθαρτήριοι

15. R. Amiran, Myths of the Creation of man and the Jericho Statues, Bull of the Amer. Schools of Oriental Research No 167, Oct. 1962, σελ. 23-25, ἰδίως σ. 24.

τελεται και πολλα εξ αυτων διατηρουνται, δεδεμενα αρχαιοθεν, εν χρυσα και εξηρημενα απο περιδεραίων ως περιαιπα.

Νομιζω, οτι κατ' αναλογον τροπον δυναται να εξημενευθη και ο μυθος του Δευκαλιωνος. Ο Δευκαλιων ητο υιός του Προμηθεως, η δε συζυγός του Πύρρα θυγάτηρ του Επιμηθεως. Ο Ζεός απεφάσισε να καταστρέψη το χαλκοῦν γένος, ακριβώς επι των ημερων του Δευκαλιωνος. Τουτον όμως ειδοποιει ο πατήρ του να κατασκευάση κιβωτόν. Έννεα ημέρας και ἴσας νύκτας η κιβωτός φέρεται επι των υδάτων. Τέλος προσήραξεν εις τον Παρνασσόν. Προσφέρει θυσιάν ο Δευκαλιων εις Δία Φύξιον και ζητει ως χάριν «ανθρώπους αυτω γενέσθαι». Ο Ζεός τον ειδοποιει, να ρίπη λίθους οπισθεν αυτου και η Πύρρα ώσαύτως. Οι λίθοι μετεβλήθησαν αντιστοιχως εις άνδρας και γυναίκας.

Αυτη εινα η ορθόδοξος εκδοχή, ως αναφέρεται υπό του Απολλοδώρου. Υπάρχει όμως και μία παραλλαγή, οτι το μαντειον των Δελφών (ανηκεν ακόμη τότε εις την Γην και Θέμιδα) διέταξε τούτους να ρίπτουν υπέρ τους ώμους των τα οστέα των μητρος των. Υπήρξαν δ' αρκούντως ευφρεεις, ώστε να εννοήσουν οτι επρόκειτο περι των λίθων της Μητρος - Γης¹⁶.

Ίσως η παραλλαγή αυτη αποκτά νυν σημασίαν, διότι τα οστέα ενθυμίζουν ου μόνον την πλευράν του Αδάμ, αλλά και τα ραβδία (αντι οστών) και τα κρανία της Γερχοῦς, δι' ων επεδιόκετο νέα δημιουργία του ανθρώπου. Είναι δε ακρωσ πιθανόν, οτι η σύνδεσις των λίθων προς την Δημιουργίαν εις τον θεσσαλικόν μυθον ειδικώς, πηγην έχει τα λίθινα ειδώλια τα τυχαίως ευρισκόμενα επι του εδάφους η κατὰ τὰς ανασκαλεύσεις του εδάφους. Ηρκει εις λόγος ενός δοκησισόφου, οτι ησαν τα απομεινάρια του «θαύματος» Δευκαλιωνος και Πύρρας, ίνα ο λαός μεταβάλη τον λόγον εις παραμύθιον.

S U M M A R Y

The main content of the present paper is the following: It is well known that in almost all legends about the Creation man was created from clay or earth. We know now that the Pre-pottery people of the Near East (especially in Jericho) treated the skulls and skeletons of their dead, as a kind of new creation, by plastering the bones with lime. This and the thousands of clay idols and of some bigger idols made by potters

16. Απολλοδ. I, VII, 2. 14. Rose a Handbook of Greek Mythology σ. 257.

on the wheel, all have contributed to the basic idea, that man was «built» of clay.

Now it is interesting that in Thessaly, where stone idols abound, and where surely they were known as surface finds throughout the numerous Bronze age and Neolithic settlements, we have a special myth of the Creation: Deucalion and Pyrrha created a new mankind after the Flood by means of stones thrown behind their shoulders. This was suggested by the oracle in Delphi or by Zeus personally. The stones thrown by Deucalion were transformed into men and respectively the stones from the hands of Pyrrha into women. Casual finding of stone idols as surface finds or by plowing the earth over early settlements may have given rise to this tale.